

Paradygmaty nowej dyscypliny

Iwona Hofman

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin

ihofman@wp.pl

ORCID: 0000-0003-0492-5169

STRESZCZENIE

Cel: Celem artykułu jest analiza przesłanek skłaniających do określenia paradygmatów dyscypliny nauki o komunikacji społecznej i mediach w kontekście nowej klasyfikacji dziedzin i dyscyplin nauki.

Metody badań: Przy założeniu, że w nowej dyscyplinie dominują przedstawiciele dotychczasowej nauki o mediach oraz bibliologii i informatologii istotne jest podjęcie dyskusji tożsamościowej, wyodrębnienie subdyscyplin oraz udoskonalenie narzędzi badawczych. **Wyniki i wnioski:** W artykule przedstawiono chronologiczny i problemowy zarys rozwoju badań mediów w Polsce, szczególnie po 2011 roku, z uwzględnieniem aktywności Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej. **Wartość poznawcza:** Zwrócono uwagę na potencjał wynikający z połączenia dyscyplin autonomicznych charakteryzujących się multigenetycznością i otwartością.

SŁOWA KLUCZOWE

bibliologia, informatologia, komunikacja społeczna, nauki o mediach

W czwartym numerze „Studiów Medioznawczych” z 2018 roku ukazał się artykuł Marka Jabłonowskiego i Tomasza Mielczarka (2018) „Komunikowanie społeczne i media – federacja, a nie inkorporacja”, i co ważne – w serii tekstów „Tożsamość nauk o mediach”. Autorzy trafnie zdiagnozowali proces poszerzenia paradygmatów pierwotnych trzech dyscyplin jako federację, czyli równorzędność metod i praktyk badawczych oraz wspólnotowość przedmiotu badań. Co ciekawe, uwagę skupili na wyjaśnieniu specyfiki bibliologii i informatologii jako dyscypliny naukowej w obszarze nauk humanistycznych (do września 2018 roku), przyjmując za oczywiste, że komunikacja społeczna – mimo wyodrębnienia w dyscyplinie nauki o poznaniu i komunikacji społecznej – stanowiła mocne ogniwo w tradycji badawczej mediów w Polsce.

Komunikacja społeczna w naukach o mediach

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 roku w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych (Dz.U. z 2018 poz. 1818) odwzorowuje w zasadzie klasyfikację OECD, a w odniesieniu do poprzedniego podziału spełnia oczekiwania środowiska naukowego medioznawców, postulującego już od 2017 roku dodanie do opisu dyscypliny nauki o mediach członu „i komunikacji społecznej”.

Jako prezes Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej byłam inicjatorką tych działań, a z mandatu ogólnopolskiej konferencji dziekanów wydziałów i dyrektorów instytutów kształcących na kierunkach medioznawczych również autorką listów formalizujących argumentację za poszerzeniem paradygmatu dyscypliny nauki o mediach. W liście otwartym adresowanym do ministra Jarosława Gowina, popartym w uchwałach rad wydziałów i instytutów reprezentowanych w konferencji, sformułowałam następujące przesłanki przemawiające za uznaniem statusu badań i dydaktyki w nowej dyscyplinie:

- uporządkowanie obszarów badań w kontekście tożsamości dyscypliny, przy jednoczesnym uwzględnieniu transdyscyplinarności jako wartości nauki w świecie;
- wyrównanie statusu badań i dydaktyki w zakresie mediów i komunikacji społecznej (analiza sytuacji wydziałów w aspekcie specyfiki badań, realizowanych kierunków kształcenia, specjalności, wydawanych czasopism potwierdza, że przesłanka ta formalizuje istniejący stan rzeczy);
- stworzenie jednolitych kryteriów oceny osiągnięć naukowych i badawczych w dyscyplinie, w szczególności w procedurach grantowych i eksperckich (jak dotąd dyscyplina nauki o mediach jest przypisana różnym panelom Narodowego Centrum Nauki);
- potrzeba upracticznienia dydaktyki kierunkowej, zwłaszcza procedury dyplomowania, odbywania staży zawodowych, uruchomienia programów stypendialnych przez pracodawców niebędących redakcjami lub ośrodkami mediów;
- tworzenie perspektywy uzyskiwania uprawnień do nadawania stopnia doktora i doktora habilitowanego w dyscyplinie (obecnie te uprawnienia posiadają odpowiednio pięć i dwa ośrodki akademickie);
- przyjęcie łączności badań mediów i procesów komunikacji społecznej zgodnie z tendencjami w nauce światowej (praktyka współpracy międzynarodowej ośrodków medioznawczych w Polsce wskazuje, że partnerzy zagraniczni przywiązują dużą wagę do łączności zakresu badań jako modelowego i zakorzenionego w obszarze nauk humanistycznych i społecznych). (PTKS, 2018)

Przesłanki te wynikały z analizy kierunków badań i dydaktyki związanych z szeroko rozumianymi mediami i komunikacją społeczną prowadzonych w 19 uniwersytetach w Polsce. Analiza tych danych pozwalała stwierdzić, że w 16 uniwersytetach podstawowym kierunkiem kształcenia jest dziennikarstwo i komunikacja społeczna, w 6 uczelniach – na wydziałach nauk społecznych, w 5 – na wydziałach humanistycznych. Ponadto studia dziennikarskie lub pokrewne są prowadzone na 11 innych wydziałach, np. teologicznym, politologii, zarządzania i komunikacji społecznej, politologii i stosunków międzynarodowych, radia i telewizji (Hofman & Pataj, w druku).

Podstawą działania PTKS oraz konferencji dziekańsko-dyrektorskiej było przekonanie o nierozłączności pól badawczych i programów kształcenia na poziomie potencjału naukowego pracowników. Ustawa o nauce i szkolnictwie wyższym, obowiązująca od 1 października 2018 roku, umożliwiła inne rozwiązania, w których kierunki kształcenia nie będą miały związku z tematyką badawczą podejmowaną przez pracowników. Rozwiązanie to, uzasadnione w dydaktycznych profilach praktycznych i dualnych, nie powinno moim zdaniem być stosowane w profilu ogólnouniwersyteckim. Jestem zwolenniczką klarownego modelu: za dyscypliną (ewaluowaną naukowo) podążają kierunki kształcenia. Rozporządzenie w sprawie dziedzin i dyscyplin z 20 września 2018 roku (Dz.U. z 2018 poz. 1818) obliguje do pozycjonowania dyscypliny nauki o komunikacji społecznej i mediach przez przedmioty badań i efekty kształcenia charakteryzujące dziedzinę nauk społecznych. Powoduje to konieczność nowego opisu kierunków związanych dotąd z naukami o poznaniu i komunikacji społecznej, bibliologią i informatologią znajdujących się w domenie nauk humanistycznych. Paradoksalnie, ustawa i rozporządzenie potwierdzają swoisty dualizm w istocie nauk o komunikacji społecznej i mediach, żywo dyskutowany od lat 70. XX wieku w kontekście propozycji metateoretycznych Mieczysława Kaffla, Ireny Tetelowskiej, Walerego Pisarka, Tomasza Gobana-Klasa (Hofman, 2015; Hofman, 2017).

Multigenetyczność dyscypliny

Historycznie rzecz ujmując, po okresie standaryzacji kształcenia w Polsce do 2012 roku¹ i swojej specjalizacji ośrodków uniwersyteckich wynikającej z przyjmowania za główną oś dydaktyki osiągnięć badawczych niewielkiej wówczas liczby pracowników o zainteresowaniach mediami², nastąpił wielokierunkowy rozwój medioznawstwa jako przedmiotu badań komunikacji politycznej, reklamy, marketingu, public relations, co pozwoliło Pisarkowi zaobserwować: „w wieku XXI dyscypliną dominującą dla nauki o komunikowaniu medialnym stała się prawdopodobnie politologia (...), przejawiająca się tu przede wszystkim w wyjaśnianiu zjawisk zachodzących w sferze mediów czynnikami politycznymi” (Pisarek, 2008, s. 229). Pisarek zauważa jednak, że współczesne medioznawstwo może być afiliowane również przy następujących dyscyplinach: socjologia, psychologia, prawo, filologia polska i filologie obce; dodajmy – filozofia, bibliologia i informatologia, zarządzanie.

Uwagi Pisarka naprowadzają na problem multigenetyczności dziennikarstwa (znowu historycznie utożsamianego z nauką o mediach, prasoznawstwem, medioznawstwem); multigenetyczność rozumiem jako wielość płaszczyzn krystalizacji dziennikarstwa w znaczeniu zawodu i przedmiotu badań. Multigenetyczność oznacza, że przedmiotem badań jest geneza i struktura nauki o mediach w kontekście dyscyplin tworzących w humanistyce trzon refleksji poznawczej (literaturoznawstwo, psychologia) i komunikologicznej (prasoznawstwo, socjologia). Współ-

¹ Standardy kształcenia dla kierunku dziennikarstwo i komunikacja społeczna obejmowały takie przedmioty, jak: m.in. komunikacja językowa, gatunki dziennikarskie, filozofia, socjologia, psychologia, historia najnowsza Polski i świata, współczesna myśl polityczna, retoryka i erystyka, systemy medialne w Polsce i na świecie, prawo mediów, teoria komunikowania społecznego, warsztaty dziennikarskie.

² Przykładowo, Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Społecznych ugruntował swą pozycję przez badania komunikowania politycznego prowadzone m. in. przez prof. dr hab. Bogusławę Dobek-Ostrowską, prof. dr hab. Roberta Wiszniewskiego; Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu – prawo mediów będące domeną prof. dr hab. Jacka Sobczaka; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II – etyka mediów, pioniersko badana przez ks. prof. dr hab. Leona Dyczewskiego (obecnie ten nurt badań znakomicie kontynuuje Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, zespół ks. dr hab. Michała Drożdża).

częście, w związku z nową klasyfikacją dyscyplin i dziedzin naukowych wywód o multigenetyczności wymaga uzupełnienia o paradymaty nauk o poznaniu i komunikacji społecznej oraz bibliologii i informatologii, nadal jednak pozostaje w optyce dziedzin nauk społecznych (oddziaływania mediów, procesy komunikacji, społeczne funkcjonowanie mediów i dziennikarstwie) i nauk humanistycznych (język komunikacji społecznej, mediolingwistyka, genealogia dziennikarstwa). Problem multigenetyczności nowej dyscypliny powinien być także lokalizowany w kontekście inter- oraz transdyscyplinarności, i przy uwzględnieniu pól badawczych takich dyscyplin jak: historia, socjologia, filozofia, językoznawstwo, nauki o polityce i administracji publicznej, psychologia, ekonomia, pedagogika, zarządzanie, prawo, nauki o kulturze i religii, literaturoznawstwo, nauki o sztuce. To wyliczenie obrazuje dynamikę rozwoju badań mediów i komunikacji społecznej, a zarazem korelacje przedmiotów badań i metod właściwych dla dyscyplin „stykowych” (Hofman, 2015, s. 1, 5).

W Polskim Towarzystwie Komunikacji Społecznej (założonym w 2007 roku we Wrocławiu) z ukonstytuowanych początkowo 23 sekcji badawczych (wzorowanych na strukturze towarzystw międzynarodowych) funkcjonuje obecnie 18. Są to: Filozofia i Antropologia Komunikacji, Edukacja Medialna, Ekonomia Mediów i Zarządzanie w Mediach, Historia Mediów, Komunikowanie Masowe, Komunikacja Międzykulturowa i Komunikowanie Międzynarodowe, Komunikowanie Polityczne, Komunikowanie Wizualne, Kultura Popularna, Polityka Medialna i Prawo Mediów, Public Relations, Reklama, Studia nad Dziennikarstwem, Aksjologia Komunikowania, Media i Komunikowanie Lokalne, Język w Mediach, Komunikacja Zdrowotna, Nowe Media, Radio. Nazwy sekcji dobrze oddają zmieniające się paradymaty dyscypliny.

Jabłonowski i Mielczarek (2018) przywołują w artykule trzy wcześniejsze wypowiedzi z łamów „Studiów Medioznawczych” dotyczące tożsamości nauk o mediach (Jabłonowski & Gackowski, 2012; Mrozowski, 2012; Jabłonowski & Jakubowski, 2014). Warto przypomnieć, że po wydaniu Rozporządzenia MNiSW z dnia 8 sierpnia 2011 roku w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych (Dz.U. z 2011 nr 179 poz. 1065) w Instytucie Dziennikarstwa UW odbyła się konferencja poświęcona określeniu paradymatu nowej wówczas dyscypliny, tj. nauk o mediach. Goban-Klas zaproponował uwzględnienie w opisie wewnętrznym subdyscyplin: historia mediów i medioznawstwa (i zawodu dziennikarza), język mediów (retoryka i erystyka, praktyka językowa gatunków dziennikarskich), aksjologia funkcjonowania mediów (ustawodawstwo medialne, etyka), nowe media (technologie), ekonomia i zarządzanie mediami, public relations i marketing (medialny, polityczny oraz reklama, doradztwo medialne), systemy medialne, teorie komunikacji społecznej (politycznej, kulturowej)³.

Propozycja Gobana-Klasa uwzględniała podstawowy zrąb dyscypliny; zachowała walor modelowy dzięki możliwości aktualizacji opisu subdyscyplin, np. duży potencjał posiadają subdyscypliny: język mediów, nowe media, teorie komunikacji społecznej.

Podczas tej samej konferencji Pisarek omawiał zagadnienia wynikające z otwartości metodologicznej dyscypliny oraz rozwoju badań empirycznych obecnie będących najczęściej wybieranym sposobem rozwiązywania problemów naukowych.

Wcześniej, wielokrotnie w sprawie statusu badań nad mediami, występowali publicznie (w tym, w kontakcie z MNiSW) Teresa Sasińska-Klas i Janusz Adamowski. Ich zasługi dla formalizacji odrębnej dyscypliny są bezsprzeczne.

³ Materiały wewnętrzne przekazane uczestnikom konferencji.

Krystalizacja dyscyplin

Wyodrębnienie w 2011 roku dyscypliny nauki o mediach stało się możliwe po stwierdzeniu autonomii przedmiotu badań, zaawansowania środków i rezultatów wprawiania nauki, stopnia metanaukowego samookreślenia się, organizacji kształcenia. Tym samym MNiSW uznało argumentację sygnatariuszy rezolucji podpisanej 16 września 2010 roku podczas II Kongresu PTKS, odbywającego się w Lublinie pod hasłem „Autonomia dyscypliny” (Hofman, 2013).

Warto przypomnieć, że do 2011 roku, na różnych etapach obecności badań mediów w uniwersytetach, posługiwano się terminami: dziennikarstwo, prasoznawstwo, medioznawstwo. Julian Maślanka (1976) definiował naukę o dziennikarstwie, odwołując się do komponentów zawodu dziennikarza (znajomość faktów, hierarchizacja informacji, kompetencje komunikacyjne, etyka, świadomość funkcji mediów). Pisarek (2006, s. 119, 157), przywiązany do określenia „prasoznawstwo”, podkreślał aspekt wiedzy o społecznych aspektach periodycznego komunikowania masowego, zaś terminu „medioznawstwo” używał w znaczeniu nauki o mediach (masowych) lub szerzej – o komunikowaniu medialnym (zapośredniczonym). Od początku powojennej historii badań mediów w Polsce można zauważyć koncepcje oparte na badaniach funkcjonalności i oddziaływania mediów (Mieczysław Kafel) oraz na interdyscyplinarności (Irena Tetelowska)⁴. Rozumiem, że konceptualizacja prasoznawstwa przez Kafała miała proveniencję społeczną. Zdaniem Pisarka (2008, s. 229) Tetelowska uznawała za przedmiot badawczy prasoznawstwa „wszystkie fazy i aspekty funkcjonowania prasy łącznie z jej uwarunkowaniami politycznymi, społecznymi, kulturowymi, prawniczymi i ekonomicznymi”. Prasoznawstwo w ujęciu Tetelowskiej posiadało wielodyscyplinową strukturę nauki o środkach masowego przekazu informacji. W latach 70. XX wieku badania mediów (*de facto* prasy) oraz procesów komunikowania społecznego znajdowały się częściowo w polach zainteresowań m.in. socjologów, psychologów, językoznawców, teoretyków literatury, historyków, ekonomistów, antropologów. Dominowało ujęcie komunikologiczne, chociaż brakowało systematyki dyscypliny i świadomości potencjału wspólnych badań. W 1976 roku Goban-Klas (1976) zaproponował interdyscyplinarną strukturę nauki o komunikowaniu, której aktualność potwierdza we współczesnych refleksjach (Goban-Klas, 1999, 2011). Zdaniem badacza, podejmując próby określenia tożsamości dyscypliny, w jej rozwarstwieniu należy uwzględnić: antropologię, socjologię, psychologię, semiotykę, historię, politologię, ekonomię, prawo, estetykę, teorię literatury. Obecnie, dodatkowo – być może jako subdyscypliny – również inaczej definiowane nauki o poznaniu, bibliologię i informatologię.

Syntetyzując stan badań konceptualizacji dyscypliny, można zauważyć spójność procesów jej krystalizacji z tendencjami dyferencjacji, integracji i unifikacji w nauce (Hofman, 2015; Hofman, 2016, s. 20–36⁵).

⁴ Badania mediów prowadziły następujące jednostki: Polski Instytut Prasoznawczy (1946–1948), Zakład Badań Prasoznawczych RSW „Prasa” w Warszawie (1955–1959), Ośrodek Badań Prasoznawczych RSW „Prasa” w Krakowie (1956), Ośrodek Badania Opinii Publicznej Polskiego Radia (1957), Zakład Historii Czasopiśmiennictwa PAN (1953–1958), Wydział Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego (1953–1960).

⁵ Ustalenia naukoznawców J. Sucha, S. Kamińskiego, S. Majdańskiego, m.in. „procesom dyferencjacji nauk towarzyszą i przeciwstawiają się w pewnej mierze procesy integracyjne”, „do rozwoju nauk i przyrostu wiedzy naukowej dochodzi wskutek powiązań między dyscyplinami, które kiedyś oddzielono”.

Kosztocłoność badań i kształcenia

Poszerzenie paradygmatów medioznawstwa powoduje konieczność przemyślenia i skorygowania programów studiów o treści i efekty wynikające z połączenia trzech, do tej pory autonomicznych, dyscyplin. Szczególnie istotne i oczekiwane w wielu uniwersytetach są decyzje rektorskie dotyczące przenoszenia kierunków typu „zarządzanie informacją”, „architektura informacji”, „kognitywistyka” z wydziałów humanistycznych (filologicznych) do społecznych (zgodnie z nową klasyfikacją dziedzin i dyscyplin naukowych). Systematycznie prowadzone od 2007 roku badania programów kształcenia na najpopularniejszym kierunku związanym z mediami, czyli dziennikarstwie i komunikacji społecznej, potwierdziły zgodność oczekiwań studentów i pracodawców odnośnie do umiejętności i kompetencji nabytych w procesie kształcenia⁶.

W 2017 roku, w 19 uniwersytetach publicznych realizowano kierunek dziennikarstwo i komunikacja społeczna na pierwszym i drugim stopniu kształcenia, a wśród specjalności najczęściej powtarzają się: public relations (PR i branding), reklama i marketing (promocja), nowe media (dziennikarstwo internetowe), produkcja medialna, komunikacja wizualna i design, fotografia, logistyka i zarządzanie mediami, research medialny (analiza i monitoring mediów) (Hofman & Pataj, w druku). Pojawiają się także specjalności determinowane podziałami dziennikarstwa, np. radiowe, telewizyjne, sportowe, muzyczne, biznesowe (ekonomiczne). W rozporządzeniu MNiSW z 22 stycznia 2019 roku w sprawie współczynników kosztocłoności (Dz.U. 2019 poz. 202), współczynnik dydaktyczny dla dyscypliny wynosi 1,5, zaś badawczy – 1,0. Mimo zapowiedzi zmniejszenia wagi tych współczynników w algorytmie finansowania nauki współczynniki nie są adekwatne do kosztów nowoczesnego uprawiania nauki na kierunkach medioznawczych. Ministerstwo nie uwzględniło argumentacji za ich urealnieniem, zawartej w korespondencji zarządu PTKS z dnia 14 grudnia 2018 roku, tj. w odniesieniu do współczynnika kosztocłoności prowadzenia kształcenia – kosztów umiędzynarodowienia procesu kształcenia i wzrostu mobilności nauczycieli akademickich oraz studentów; kosztów specjalistycznego różnicowania oferty kształcenia i upracticznienia procesu kształcenia w profilu ogólnouniwersyteckim; kosztów utrzymania potencjału technologicznego w studiach radiowych, telewizyjnych, laboratoriach nowych mediów, fotografii, grafiki medialnej oraz utrzymania mediów studenckich jako miejsc praktyk i realizacji zajęć kierunkowych. W odniesieniu do współczynnika kosztocłoności prowadzenia działalności naukowej MNiSW nie uznało następujących argumentów: koszty umiędzynarodowienia badań i tworzenia sieci badawczych z wykorzystaniem nowych technologii i oprogramowania, wzrost znaczenia kosztocłonnych badań statystycznych o walorach aplikacyjnych, badań oddziaływania mediów elektronicznych (laboratoria analiz programów audiowizualnych); kosztocłoność archiwizacji i przetwarzania cyfrowego danych. Argumentacja ta zyskuje wzmocnienie i wymiar postulatyczny, gdy zważyć specyfikę badań i kształcenia w poszerzonych paradygmatach dyscypliny.

⁶ W latach 2007–2009 badania prowadził zespół Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie pod kierunkiem dr. Sławomira Gawrońskiego (Gawroński 2009a; 2009b, 2010). W latach 2013–2015 badania prowadził zespół pod kierunkiem dr hab. Agnieszki Stępińskiej, koordynującej polską część międzynarodowego projektu „Journalistic Role Performance Around the Globe” (Journalistic, 2019).

Nowe paradygmaty

Przyjęta w 2018 roku nowa klasyfikacja dziedzin i dyscyplin naukowych oraz artystycznych w odniesieniu do dyscypliny nauki o komunikacji społecznej i mediach wymaga nowego opisu wnętrza dyscypliny, który uwzględni główne pola badawcze dyscyplin nauki o poznaniu i komunikacji społecznej, bibliologii i informatologii. Przedstawiciele pierwszej z nich w większości zadeklarowali przynależność do dyscypliny „nauki filozoficzne”, a Jacek Paśniczek w liście do Centralnej Komisji do spraw Stopni i Tytułów Naukowych stwierdził wręcz, że „zdecydowana większość kognitywistów polskich nie miała styczności w swoich pracach z komunikacją społeczną i mediami” oraz, że „kognitywistyka i nauki o komunikacji społecznej i mediach mają różne zakresy, a w najlepszym wypadku są minimalnie styczne”. Paśniczek zwracał uwagę, że nauki o poznaniu i komunikacji (bezprzymiotnikowej) funkcjonowały w Polsce od początku lat 90. XX wieku w formule odpowiedniej do *cognitive science*. Jak wynika z analizy dostępnych dokumentów, kognitywiści nie są zainteresowani formalizacją współpracy w ramach subdyscypliny nauk o komunikacji społecznej i mediach⁷.

Jablonowski i Mielczarek (2018) w artykule przywołanym na wstępie odwołują się do ujęcia bibliologii Krzysztofa Migoń. Badacz ten podkreśla m.in. zróżnicowanie statusu bibliologii w różnych środowiskach i państwach, a także multigenetyczność dyscypliny czerpiącej przykładowo z literaturoznawstwa, językoznawstwa, filozofii, teologii, nauk o sztuce. Jednak w ujęciu tego badacza jedynie bibliologia gwarantuje „integralną analizę fenomenu książki” (Migoń, 2005, s. 50)⁸. Badacz zwraca również uwagę na fakt, że współcześnie, odchodząc od paradygmatu bibliotekoznawstwa, nauka o bibliotece i bibliotekoznawstwie jest powiązana z informacją naukową.

Do pojęcia „kultury książki” jako przedmiotu badań odnosi się również Irena Socha, wskazując na dwie możliwe płaszczyzny interpretacji książki, tj. jako fenomenu piśmienniczo-wydawniczego oraz w kontekstach polimedialnego komunikowania i funkcji społecznych książki. Badaczka podaje przykładowe problemy naukowe tak rozumianej bibliologii: „książka czy dokument”, edytorstwo, teoria sztuki książki, zachowania użytkowników książki, książka w przestrzeni medialnej. Podkreśla walory bibliologii jako dyscypliny otwartej, niezbędnej dla innych badań humanistycznych oraz posiadającej zdolności do adaptacji nowych kategorii do własnego instrumentarium (Socha, 2016).

Informatologia, znajdująca się w drugim członie pierwotnej nazwy dyscypliny, w szerszym zakresie wykazuje powinowactwo z naukami o komunikacji społecznej i mediach. Podzielałam poglądy na temat dynamiki przeobrażeń procesów komunikacji społecznej, w tym: organizacji tych procesów i zarządzania informacją, wyrażone m.in. przez Pisarka. W „Encyklopedii książki” (tytuł publikacji jest ważny, kierujący uwagę na potencjalnych odbiorców), Pisarek (2017, s. 33–42) podkreślał kontekst globalizacji i konwergencji mediów, pisząc o „udoskonaleniach” w komunikacji medialnej w zakresie łączności, magazynowania i przetwarzania przekazów.

W artykule Barbary Sosińskiej-Kalaty (2013), zatytułowanym „Obszary badań współczesnej informatologii (nauki o informacji)”, znalazłam przegląd definicji dyscypliny (Paul Otlet, Maria

⁷ Dziękuję dr. hab. Andrzejowi Ostrowskiemu, dziekanowi Wydziału Filozofii i Socjologii UMCS za konsultacje.

⁸ Tytułową definicję bibliologii Migoń podaje za Paulem Raabe: „Buchkultur to historycznie ukształtowany, obejmujący wielką część życia kulturalnego, aktywnie funkcjonujący, całokształt obecności świata książek” i przez analogię do kultury pisma, druku, kultury typograficznej, edytorskiej, bibliograficznej, bibliotecznej, czytelniczej (Migoń, 2005, s. 54).

Dembowska, Harold Borko, Tefko Saracevic) oraz wykład, czym jest współczesna informatologia, co pozwala – w odniesieniu do tego obszaru badań – założyć daleko idącą spójność przedmiotów i metod badawczych w relacji do nauk o komunikacji społecznej i mediach. Sosińska-Kalata stwierdza multidyscyplinarność nauki o informacji (wszystkie więc dyscypliny wchodzące w skład nauk o komunikacji społecznej i mediach w nowej klasyfikacji mają taki charakter) oraz docenia determinanty technologiczne wpływające na zachowania informacyjne użytkowników mediów. Za oś niezmienną informatologii przyjmuje „zapewnienie skutecznego komunikowania utrwalonej wiedzy pomiędzy ludźmi w różnych środowiskach ich aktywności i przy użyciu możliwie najbardziej efektywnych metod i narzędzi” (Sosińska-Kalata, 2013, s. 9). W genezie nauki o informacji zauważa dominującą europejską tradycję badawczą, ukierunkowaną na „metodologię i społeczne problemy dostępu do utrwalonej informacji i wiedzy” (specjalistyczna działalność bibliograficzna i dokumentacyjna, powstawanie bibliotecznych i parabibliotecznych ośrodków dokumentacji) (Sosińska-Kalata, 2013, s. 11).

W wielości podejść do przedmiotu badań informatologii charakterystyczne są: interdyscyplinarność i związek z technologiami informacyjnymi, różnorodność i wewnętrzna niespójność pola badawczego (Sosińska-Kalata, 2013, s. 18–20). Sosińska-Kalata, referując różne próby konceptualizacji nauki o informacji przytacza również interesującą koncepcję Marcii Bates, według której „nauka o informacji ma charakter specjalnego rodzaju metanauki, która prowadzi badania i buduje teorie dotyczące dokumentacji wiedzy tworzonej przez inne dyscypliny nauki i dziedziny działalności praktycznej, a jej celem jest wyznaczenie optymalnych zasad reprezentowania tej wiedzy i organizowania do niej dostępu” (Sosińska-Kalata, 2013, s. 23).

Koncepcja ta jest o tyle interesująca, że „wyprowadza” informatologię poza ścisłą klasyfikację dziedzin i dyscyplin, wydobywając jej potencjał uniwersalnej przydatności. W tym kontekście warto zauważyć, że Sosińska-Kalata dostrzega niebezpieczeństwo dezintegracji dyscypliny ze względu na obecność badań nowoczesnych technologii komunikacyjnych w polu badawczym wielu dyscyplin.

W części drugiej omawianego artykułu Sosińska-Kalata przedstawia 26 obszarów badań w nauce o informacji na podstawie analizy czasopism międzynarodowych („Annual Review of Information Science and Technology”, „Journal of American Society for Information Science and Technology”, „Journal of Information Science”, „Journal of Documentation”). Są to następujące obszary (wewnętrznie zróżnicowane i przez autorkę scharakteryzowane): analiza domen wiedzy (w tym: informacyjna, edukacyjna, prawna, publiczna, społeczna, informatyka społeczna), architektura informacji, *usability*, projektowanie i ocena serwisów www, archiwa, biblioteki i repozytoria cyfrowe, badania użytkowników (zachowania i kompetencje informacyjne), bariery językowe, bibliologia i historia bibliotek, bibliologia – społeczna funkcja książki, badania ilościowe wykorzystania informacji, bibliotekoznawstwo, biblioterapia, dokumentacja archiwalna, ekonomia informacji, etyka informacyjna, humanistyka cyfrowa, komunikacja człowieka z maszyną, komunikacja naukowa, nauka o informacji – teoria, kategorie badawcze, nowe media i masowe media, organizacja wiedzy, polityka informacyjna, polityka naukowa i pozyskiwanie grantów, społeczny web, technologia informacyjna (w tym e-administracja, wyszukiwanie informacji, sztuczna inteligencja), usługi informacyjne, zarządzanie informacją i wiedzą (komunikacja w biznesie), źródła informacji (wiarygodność i dostępność informacji) (Sosińska-Kalata, 2013, s. 28–32)⁹.

⁹ W tym miejscu składam serdeczne podziękowania dr hab. Anicie Has-Tokarz z Wydziału Humanistycznego UMCS za konsultację problemu i życzliwą pomoc.

W propozycji „tożsamościowej” Jabłonowskiego i Mielczarka (2018) w analizie zawartości czasopism medioznawczych (wytypowano „Journal of Communication”, „European Journal of Communication”, „Zeszyty Prasoznawcze”, „Studia Medioznawcze”) znajdujemy ciekawą prawidłowość. W czasopismach z ministerialnej listy A procentowo dominują tematy: badania zawartości mediów, komunikowanie polityczne, audytoria mediów, badania wpływu mediów. Odpowiednio, w czasopismach z ministerialnej listy B – badania zawartości mediów, historia mediów i dziennikarstwa, teorie komunikacji masowej, język mediów. W tej grupie wypada zauważyć wyraźną przewagę badań zawartości mediów (ponad 90 proc.) w stosunku do pozostałych (dla porównania: komunikowanie polityczne 4,9 proc., audytoria mediów 3,9 proc., badania wpływu mediów 12,1 proc.). Zestawienie to jest mniej szczegółowe niż informatologiczne i skłania do wniosku, że na tym etapie krystalizacji tożsamości nowej dyscypliny optymalnym rozwiązaniem jest scalenie obszarów (tematów) badawczych i próba określenia subdyscyplin przez wyłonienie podstawowych dla każdej z dotąd samodzielnych dyscyplin. Przedstawiciele nowej dyscypliny powinni podjąć dyskusję o sposobach wyróżnienia subdyscyplin uwzględniających styczne pola badawcze.

Wnioski

Analiza wskazanych obszarów pozwala stwierdzić pewne podobieństwa i styczności pól badawczych informatologii i medioznawstwa. Można mówić o wzajemnym oddziaływaniu, a nawet wzbogaceniu paradygmatów nauki o komunikacji społecznej i mediach. Konieczna jest refleksja o sposobie opisu nowej dyscypliny i odpowiedzi na pytania: czy wystarczy proste odwzorowanie w opisie subdyscyplin sfederalizowanych dyscyplin?; czy należy już na tym etapie podjąć próby uporządkowania obszarów badań, by uniknąć ryzyka powtarzalności, a zarazem wykorzystać efekt multiplikacji?; czy nastąpi unifikacja metod badawczych?; jak przebiegnie kształtowanie się tożsamości dyscypliny?; czy przyjmiemy model dominującej kultury badawczej, czy raczej – dyscyplina u genezy i z założenia „multi-” przyjmie status inter- lub transdyscyplinarnej?

Bibliografia

- Dziennik Ustaw* (2018). Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 roku w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych, Dz.U. poz. 1818.
- Dziennik Ustaw* (2011). Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 roku w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, Dz.U. nr 179 poz. 1065.
- Dziennik Ustaw* (2019). Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 stycznia 2019 roku w sprawie współczynników kosztochłonności, Dz.U. poz. 202.
- Gawroński, S. (2009a). *Kształcenie dziennikarzy w Polsce. Opinie i oczekiwania studentów*. Kraków–Rzeszów–Zamość: Wydawnictwo Konsorcjum Akademickie.
- Gawroński, S. (2009b). *Kształcenie dziennikarzy w Polsce. Opinie i oczekiwania środowiska naukowo-dydaktycznego*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania.
- Gawroński, S., & Polak, R. (2010). *Dziennikarstwo i komunikacja społeczna – nowe wyzwania. Kierunki zmian w kształceniu w zakresie dziennikarstwa i komunikacji społecznej*. Kraków–Rzeszów–Zamość: Wydawnictwo Konsorcjum Akademickie.
- Goban-Klas, T. (1999). *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Goban-Klas, T. (1976). Od wielo- do interdyscyplinarności. *Studia Filozoficzne*, 2, 77–90.
- Goban-Klas, T. (2011). *Wartki nurtu mediów. Ku nowym formom społecznego życia informacji*. Kraków: Universitas.

- Hofman, I. (2016). Historia, status i kierunki badań w naukach o mediach w Polsce. W G. Ptaszek, T. Bielecki (Red.), *Media.pl Badania nad mediami w Polsce* (s. 20–36). Kraków: Wydawnictwo Libron.
- Hofman, I. (2015). Multigenetyczność dziennikarstwa w nauce i dydaktyce. *Roczniki Nauk Społecznych*, 3, T. 7(43), 113–124. doi: [http://dx.doi.org/10.18290/rns.2015.7\(43\).3-8](http://dx.doi.org/10.18290/rns.2015.7(43).3-8)
- Hofman, I. (2017). Status dyscypliny nauki o mediach. Konieczna zmiana. W A. Adamski, S. Gawroński, & M. Szewczyk (Red.), *Nauki o mediach i komunikacji społecznej. Krystalizacja dyscypliny w Polsce. Tradycja, nurty, problemy, rezultaty* (s. 41–54). Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Hofman, I. (2013). Paradygmat nauki o mediach a działalność sekcji badawczych PTKS. W Z. Kruszewski (Red.), *Towarzystwa naukowe w Polsce: dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie* (T. 1, s. 198–211). Warszawa: Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN.
- Hofman, I., & Pataj, M. (w druku). Dydaktyka dziennikarska w Polsce po 1989 roku. W K. Wolny-Zmorzynski, & K. Konarska (Red.), *Klinika dziennikarstwa*.
- Jabłonowski, M., & Gackowski, T. (2012). Tożsamość nauk o mediach. Obszary, perspektywy, postulaty. *Studia Medioznawcze*, 2(49), 15–24.
- Jabłonowski, M., & Jakubowski, W. (2014). Status teoretyczny nauk o mediach – kilka uwag do dyskusji. *Studia Medioznawcze*, 4(59), 11–25.
- Jabłonowski, M., & Mielczarek, T. (2018). Komunikowanie społeczne i media – federacja, a nie inkorporacja. *Studia Medioznawcze* 4(75), 13–27.
- Journalistic Role Performance Around the Globe (2019). Pobrane 15 marca 2019 z <https://www.journalisticperformance.org>
- Maślanka, J. (1976). *Encyklopedia wiedzy o prasie*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Migoń, K. (2005). Bibliologia – nauka o kulturze książki. *Nauka*, 2, 49–57.
- Mrozowski, M. (2012). Tożsamość nauk o mediach. Przyczynek do dyskusji. *Studia Medioznawcze*, 2(49), 24–30.
- Pisarek, W. (2017). Transformacja komunikacji społecznej na przełomie XX i XXI wieku. W A. Żbikowska-Migoń, & M. Skalska-Zlat (Red.), *Encyklopedia książki* (s. 33–42). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Pisarek, W. (2008). *Wstęp do nauki o komunikowaniu*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Pisarek, W. (Red.). (2006). *Słownik terminologii medialnej*. Kraków: Universitas.
- PTKS (2018). Dokumenty z archiwum Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej.
- Socha, I. (2016). Nauka o książce w Polsce w latach 1945–2015. Teoretyczne źródła inspiracji. *Roczniki Biblioteczne*, 60, 41–70.
- Sosińska-Kalata, B. (2013). Obszary badań współczesnej informatologii (nauki o informacji). *Zeszyty Informatyki Naukowej* 51(2), 9–41.